

בדברי הרקע לבקשתן של בנות צלפחד בענין הנחלה הן אומרות: "אבינו מת במדבר, והוא לא היה בתוך העדה, הנועדים על ה' בעדת קרח, כי בחטאו מת ובנים לא היו לו" (במדבר כ"ז). מדברי הבנות אנו למדים במה הוא לא חטא, אבל הן אינן מפרטות במה הוא חטא. חז"ל מציינים שני חטאים נוספים שבהם לא חטא צלפחד, המתלוננים והמרגלים, "אבינו מת במדבר - זה הצלפחד, והוא לא היה בתוך העדה - זה עדת מרגלים, הנועדים על ה' - אלו מתלוננים, בעדת קרח - כמשמעו" (ב"ב קי"ח ע"ב וספרי במדבר קלג). חטאים אלה יש בהם - לדעת הדרשן - כדי לפגוע במידת מה, בזכות הנחלה בארץ והדבר שומט את טענת הבנות, לכן לא ייתכן שבהם חטא צלפחד. אך השאלה שהעסיקה את חז"ל לא פחות, במה הוא כן חטא? בדברינו להלן נעמוד על הדעות השונות שיש בחז"ל בהגדרת החטא של צלפחד, ונסה להבין את הבסיס הרעיוני והמחשבתי שבכל דעה ודעה.

הגמרא בשבת דף צו: מביאה שתי דעות שונות באשר לחטאו של צלפחד:

"תנו רבנן: מקושש זה צלפחד, וכן הוא אומר: 'ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש וגו' ולהלן הוא אומר: 'אבינו מת במדבר', מה להלן צלפחד, אף כאן צלפחד, דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי יהודה בן בתירא: 'עקיבא, בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. אם כדבריך, התורה כיסתו ואתה מגלה אותו! ואם לאו - אתה מוציא לעז על אותו צדיק'. ואלא, הא גמרגזירה שוה! גזירה שוה לא גמר. אלא מהיכא הוה? - מויעפילו הוה".

לדעת רבי עקיבא (ר"ע), צלפחד הוא המקושש. הוא לומד זאת בגזירה שוה ממילת 'במדבר' המופיעה בשתי הפרשות. לימוד זה הוא טכני ביסודו ונראה שיש בדברי ר"ע טעם נוסף. ר"ע משייך חטא פרטי של צלפחד, לחטא המקושש ששם החוטא לא הוזכר בו. בדרך כלל התורה מפרטת את שם החוטא או את ייחוסו כאשר מדובר בחטא פרטי, כגון ייחוסו של המגדף או האיש הישראליבחטא בעל פעור ועוד. הזכרת שם החוטא או ייחוסו יש בה כדי לנקות את שאר העם מהחטא. גם כאן סבר ר"ע שהתורה גילתה על מקום בו כיסתה ולכן לדעתו המקושש הוא צלפחד. כנגד עמדתו זו של ר"ע, יוצא בחריפות מה, רבי יהודה בן בתירא (ריב"ב). לדעתו שיוך חטא המקושש לצלפחד אינו ראוי, משום שהוא טומן בחובו עוול לצלפחד. חילול שבת, הוא אחד מהחטאים הקשים בתורה ומושווה הוא לעבודה זרה בחומרתו. על עמדתו זו של ר"ע אומר לו ריב"ב: 'בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין'. אם אכן המקושש הוא צלפחד והתורה כיסתה עניין זה מאיתנו מסיבות השמורות איתה, מניין אתה ר"ע שואב את הסמכות לגלות? ואם אין הדבר כן, הרי שטפלת על צלפחד - אותו צדיק - חטא של חילול שבת. אלא סבור ריב"ב שצלפחד מן המעפילים היה.

דברי ריב"ב מעוררים שתי תמיהות.

- א. על סמך מה מכנה ריב"ב את צלפחד 'אותו צדיק', הרי כתוב בתורה במפורש 'כי בחטאו מת'?
  - ב. קביעתו שצלפחד חטא ב'חטא המעפילים', מחזירה אליו את השאלות שהוא שאל על ר"ע.
- פתרון לקושי זה מצוי כנראה במקור אחר בספרי, העוסק בשאלה האם צלפחד היה חייב או זכאי?

"בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה", מגיד הכתוב שכשם שהיה צלפחד בכור, כך היו כולן בכורות. וללמדך ש היו כולן זכאות בנות זכאי, שכל מי שמעשיו סתומים, ומעשה אבותיו סתומים, והכתוב מייחסו לשבח - הרי זה צדיק בן צדיק. וכל מי שמעשיו סתומים, ומעשה אבותיו סתומים, והכתוב מייחסו לגנאי - הרי זה רשע בן רשע". (ספרי במדבר פיסקא קל"ג)

מקור זה בסיפרי קובע שצלפחד בן חפר היה 'צדיק בן צדיק'. קביעה זו נובעת כנראה, ממעמדן של הבנות שזכו להערכה רבה בחז"ל, על חיבתן לארץ ישראל, בבקשתן ממה שלא יגרע זכותן מלנחול נחלה בארץ, בגלל מות אביהן. פרשת הנחלות הובאה בתורה בזכות בקשתן, ועליהן אומרים חז"ל 'מגלגלין זכות על ידי זכאי'. זכאותן של הבנות מעיד על זכאותו של האב ולכן באה לעיל הקביעה 'שהיו כולן זכאיות בנות זכאי'. נמצאנו למדים שקביעתו של ריב"ב 'אותו צדיק', באה לצלפחד מכוחן של בנותיו. לדעתו קשה להניח שפירות טובים כאלה יצמחו על עץ שגיזעו רקוב, וחילול שבת מעיד על רקבון בגזע. העובדה שהבנות מזכירות 'כי בחטאו מת' אינה מקשה, משום שיתכן שמדובר על חטא קל יותר. אפשר שהכלל 'ה' מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה' חל כאן. עם זה עדיין נותרה על כנה התמיהה השניה על ריב"ב. מניין לו שמהמעפילים היה? ויותר מזה אם התורה כסתו למה הוא מגלה? ואם הוא לא חטא הרי שהוא מוציא לעז על אותו צדיק. תמיהה זו אפשר שתיפתר אם נבין את מהותו של חטא המעפילים.

המעפילים הגיבו במעשיהם על גזירת ה' לאחר חטא המרגלים, וכך הכתוב מתאר את תגובתם, "ויתאבלו העם מאוד, וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר, הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה', כי חטאנו" יש בדבריהם ובמעשיהם של המעפילים מימד של תיקון לחטא. ראשית הם מציינים במפורש 'כי חטאנו', והם גם רוצים לעשות מעשה המעיד על תיקון חטאם, לעלות על ראשההר. עלייתם להר על אף התנגדותו של משה, מלמדת עד כמה הם היו נחושים בדעתם. מאידך יש כאן רצון לתקן בדרך שאינה רצויה, כוונתם רצויה אך מעשיהם אינו רצוי. ספק אם ניתן להגדיר את מעשיהם כחטא ואם כן הרי שקשה לאמר שיש כאן רשעות. אם כן מנקודת מבט כזו אפשר להבין היטב את עמדתו של ריב"ב. א. הוא מקטין את מימד החטא עד למינימום האפשרי. ב. אין הוא מוציא לעז על אותו צדיק.

ראיה מעמיקה יותר בדברי ריב"ב מגלה שיש כאן יותר ממה שאמרנו. המעפילים - וצלפחד ביניהם - במעשיהם מלמדים אותנו על גודל החרטה שלהם ועל חיבתם לארץ, עד כדי מסירות נפש הגובלת בחטא. בקשתן של בנות צלפחד מעידה אף היא על גודל חיבתן לארץ. ריב"ב מקשר בין חיבת הבנות לארץ לבין האב המחנך שהחטא הראוי לו ביותר קשור לחיבת הארץ.

גישה אחרת בעניין חטאו של צלפחד אנו מוצאים בדברי רבי שמעון בספרי זוטא פסקא טו.

"ויהיו בני ישראל במדבר", אמר ר' אליעזר בן יעקב, נאמר כאן 'ויהיו בני ישראל במדבר' ונאמר להלן 'אבינו מת במדבר' (במדבר כז' ג), מה מדבר שנא' להלן צלפחד, אף מדבר האמור כאן צלפחד. - אמר לו ר' שמעון, אי אפשר לומר מקושש היה צלפחד, מפני שהיה מקושש בשנה ראשונה בעשרים ואחד לחדש השני, וכי אפשר שיהיו בנות צלפחד בנות מלכים נאות וכשרות, הקטנה שבהן היתה יושבת ארבעים שנה עד שלא נשאת, וכי באיזו שעה מת צלפחד? בשעה שנ' וישמע הכנעני מלך ערד (במדבר לג' מ) באותה שעה מת צלפחד."

דעתו של ר'ע בספרי מובאת בספרי זוטא בשם ר' אליעזר בן יעקב. גם כאן הדעה שהמקושש הוא צלפחד מעוררת התנגדות והפעם מסיבה אחרת. לדעת רבי שמעון קביעה זו שצלפחד היה המקושש אינה סבירה משום שהמקושש היה בשנה הראשונה לצאתם מארץ מצרים, ואילו בנות צלפחד היפנו את בקשתן בשנת הארבעים. עד הבקשה הן היו רווקות, ואם כן, יש בזה הטלת דופי בבנות צלפחד שלא היו נשואות ארבעים שנה. משום כך סבור רבי שמעון שצלפחד לא היה מן המעפילים, אלא הוא מת, בחטא כלשהוא שאין התורה מפרטת, במלחמה עם הכנעני מלך ערד. מלחמה זו היתה בשנת הארבעים ויורד הקושי בעניין גילן של הבנות.

הדעה המפתיעה ביותר בעניין חטאו של צלפחד נימצאת במדרשים המאוחרים.

"וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת" - לשם שמים נתכוין, שהיו אומרים ישראל, כיון שנגזר עליהן שלא ליכנס לארץ ממעשה המרגלים שוב אין מחוייבין במצוות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים" (מדרש אגדה, מובא בב"ב קיט ע"ב בתוס' ד"ה אפילו)

דעה דומה בסיגנון שונה אנו מוצאים בתרגום יונתן בן עוזיאל.

"והו בני ישראל שריין במדברא גזירת שבת אשתמודע להון ברם קנסא דשבתא לא אשתמודע להון קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואתלוש קיסין ביומא דשבתא ויחמוון יתי סהדיה וי תינון ל משה ומשה יתבע אולפן מן קדם ה' וידון יתי ובכן אשתמודע קנסא לכל בי ת ישראל ואשכחו סהדא ית גברא כד תלשו עקר קיסין ביומא דשבתא".

בשני המקורות יחוס חטא המקושש לצלפחד, הוא דבר ברור מאליו. השאלה בהם עוסקים, מהם המניעים שהביאו אותו לחטוא?! במדרש הראשון מציינים שכוונתו היתה לשם שמים. היה פקפוק מצד העם, האם לאחר חטא המרגלים הם עדיין מחויבים במצוות? והוא במעשיו רצה להוכיח לעם שלא בטלן המצוות. יש כאן מימד של מסירות נפש במעשיו. עניין דומה אנו מוצאים בתרגום, כאן הברור הוא לגבי הדין. איסור המלאכה בשבת הוא ברור אלא שאין יודעים את הדין. צלפחד - לפי התרגום - חטא כדי שמשה יברר את דינו בשמיים ואז יודע העונש של מחלל שבת. השאלה שעולה, מה ראו דרשנים אלה להציע הסברים כל כך מרחיקי לכת, שתמציתם 'צלפחד חטא לשם שמים'. נראה שיש כאן הצעת הסבר לשיטתו של ר"ע. מחד אוחזים הם בגישתו של ר"ע שצלפחד הוא המקושש, אולי על סמך הגזירה שוה. מאידך גם הם סבורים שצלפחד זכאי הוא בזכות בנותיו. שילוב של שתי הגישות מצמיח את הציור התמוה של חטא לשם שמים.

לסיכום ראינו ארבע גישות באשר לפשר חטאו של צלפחד.

א. צלפחד הוא המקושש

- ב. מן המעפילים היה  
ג. מת בחטאו במלחמת הכנעני מלך ערד  
ד. צלפחד לשם שמים התכוון

לכל גישה הלימוד והטעם שלה.

השאלה שנותרת פתוחה: למה חשוב כל כך לחז"ל לפענח את התעלומה ולקבוע במה חטא צלפחד?

ספרי במדבר פיסקא קיג ד"ה (קיג) ויהיו

(קיג) ויהיו בני ישראל במדבר, בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ושניה חללו: וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן הקרקע אתה אומר תולש מן הקרקע או אינו אלא איש ושמם מקושש ת"ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מה ת"ל וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע ומי היה זה צלפחד דברי ר' עקיבא נאמר כאן מדבר ונאמר להלן מדברמה מדבר האמור להלן צלפחד אף מדבר האמור כאן צלפחד. ר' יהודה בן בתירה אומר עתיד ליתן את הדין כל האומר צלפחד מקושש היה אם מי שאמר והיה העולם כיסה עליו ואתה מגלה עליו אלא מאין היה מן המעפילים היה שנאמר ויעפילו לעלות אל ראש ההר (במדבר יד מד): וימצאו איש מקושש עצים, מגיד שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש:

ספרי במדבר פיסקא קלג ד"ה בן חפר

בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה, מגיד הכתוב שכשם שהיה צלפחד בכור כך היו כולן בכורות וללמד שהיו כולן זכאות בנות זכאי שכל מי שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מייחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק וכל מי שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מייחסו לגנאי הרי זה רשע בן רשע. ר' נתן אומר בא הכתוב ללמד שכל צדיק שגדל בחיקרשע ולא עשה כמעשיו להודיעך כמה צדקו גדול שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו. וכל רשע שגדל בחיק צדיק ולא עשה כמעשיו להודיעך כמה רשעו גדול שגדל בחיק צדיק ולא עשה כמעשיו. עשו גדל בין שני צדיקים בין יצחק ובין רבקה ולא עשה כמעשיהם עובדיה גדל בין שני רשעים בין אחאב לאיזבל ולא עשה כמעשיהם ונתנבא על עשו הרשע שגדל בין שני צדיקים בין יצחק לרבקה ולא עשה כמעשיהם שנאמר חזון עובדיה כה אמר ה' אלהים לאדום (עובדיה א א).

ספרי זוטא פיסקא טו ד"ה לב. ויהיו

ויהיו בני ישראל במדבר, אמר ר' אליעזר בן יעקב נאמר כאן ויהיו בני ישראל במדבר ונאמר להלן אבינו מת במדבר (שם / במדבר / כז ג) מה מדבר שנא' להלן צלפחד אף מדבר האמור כאן צלפחד. - אמר לו ר' שמעון אי אפשר לומר מקושש היה צלפחד מפני שהיה מקושש בשנה ראשונה בעשרים ואחד לחדש השני וכי אפשר שיהיו בנות צלפחד בנות מלכים נאות וכשרות הקטנה שבהן היתה יושבת ארבעים שנה עד שלא נשאת וכי באיזו שעה מת צלפחד בשעה שנ' וישמע הכנעני מלך ערד (שם / במדבר / לג מ) באותה שעה מת צלפחד: וימצאו איש איש אחד היה:

ספרי זוטא פיסקא כז ד"ה ג. אבינו

ג. אבינו מת במדבר, ר' אליעזר בן יעקב אומר נאמר כאן אבינו מת במדבר ונאמר להלן ויהיו בני ישראל במדבר מה כאן צלפחד אף להלן צלפחד אמר לו ר' שמעון אפשר לומר כן מקושש בשנה ראשונה שיצאו ממצרים בשנים ובעשרים לחדש השני וכי אפשר שהיו בנות צלפחד בנות מלכים נאות וכשרות הקטנה שבהן היתה יושבת ארבעים שנה ולא נשאת וכי באיזה שנה מת צלפחד בשעה שנאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו' (במדבר כא א) באותה השעה מת צלפחד: